

"וּמְרִדָּה צְדָקָה יְאֵהֵב"

(בין צדקה לצדק חברתי בחינוך ילדינו)

א. "פיה פתחה בחכמה"

כל משפחה בנויה על אדני יסוד שאינם רק פיסיים. למשל, ישנן משפחות שבהן גדלים כולם סביב מוסיקה. מנגינות קלאסיות מושמעות תדיר בבית, ומגיל צעיר כל ילד לומד לנגן. ההורים מאמינים בחשיבות של חינוך מוסיקלי והם משקיעים בו רבות. במשפחה אחרת, אהבת הארץ וידיעתה ניצבים במרכז. בהיותו בן כמה שבועות מצטרף התינוק לטיולים המשפחתיים, כל בן משפחה יודע להגדיר בעל פה שלל ציפורים ופרחים, והאב הוא אנציקלופדיה מהלכת של היסטוריה ארצישראלית. במשפחה שלישית, עצם ערך המשפחה ניצב במקום גבוה בסולם העדיפויות. אין יום שבו לא מדברים בטלפון עם הדודים, וכמעט כל שבוע נפגשים בהרכבי משפחה רחבים. כל זה מהווה הדגמה של עיקרון בסיסי בחינוך משפחתי.

בטירונות כבר לימדו אותנו, שיש דברים שאינם נקנים רק דרך הראש, אלא גם "דרך הרגליים". עוד תרגולת ועוד עשייה, מסייעים בהפנמת התנהגות והפיכתה למעין טבע.

עיקרון זה נכון גם בחינוך לחיי מצוות. החינוך בבית מוקנה גם בעזרת הסברה, אך בעיקר על ידי עשייה. לשמירת שבת מחנכים לא רק על ידי דיבורים, אלא גם בישיבה סביב שולחן שבת, כשהילדים שותפים. בפסח עורכים "ליל סדר", שבו שותפים הילדים. אמנם, בחינוך למצוות מסבירים ומדברים, בבחינת "ושיננתם לבניך", אך במקביל עושים ומתרגלים, בבחינת "ותרגילנו בתורתך". אני בונה סוכה ובניי בונים אתי. אני יושב בסוכה והם לצדי. אני קונה ארבעת המינים, וקונה "סט" גם בעבורם. באופן זה מחנכים לקיום תורה ומצוות ברוב המשפחות. האב הולך לתפילה וילדיו עמו, מחפש חמץ וילדיו אווזים בנוצה, מבדיל בצאת השבת וּבְתוֹ אווזות את נר ההבדלה בגובה של החתן המיועד...

ב. "תורת חסד על לשונה"?

כך, כמעט בכל מצוות העשה הממשיות, אנו מחנכים את ילדינו לחיי תורה. כמעט בכל המצוות, אך לא בכולן. מצווה מרכזית ביותר, מצווה המהווה אחד מעמודי התווך של עם ישראל לדורותיו, כמעט ואינו זוכה לחינוך שכזה - מצוות הצדקה.

חייבין אנו להזיהר במצוות צדקה יותר מכל מצות עשה; שהצדקה סימן לצדיק, זרע אברהם אבינו... ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה... ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה... כל המרחם מרחמין עליו... וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם, יש לחוש לייחוסו, שאין האכזריות מצויה אלא בעכו"ם... וכל ישראל והנלווה עליהם כאחים הם... ואם לא ירחם האח על האח, מי ירחם עליו?... כל המעלים עיניו מן הצדקה הרי זה נקרא בליעל. (רמב"ם, ה' מתנות עניים פרק י')

אמנם, לעתים רואה הילד כיצד הוריו מקיימים את מצוות הצדקה, כיצד מושיטים מטבע למקבץ נדבות. אם זכה, אזי גם בהיותו בגן ביקשו ממנו להביא מטבע בימי שישי. אבל מעבר לזה, כמעט ואין מפגש של הילד עם חינוך עקבי למתן צדקה.

קיימות שלוש סיבות עיקריות היכולות להסביר מדוע כמעט אין הילד מתחנך בצורה משמעותית לצדקה:

1. בבתים שיכולים, הצדקה העיקרית נתרמת דרך הוראות קבע, בציקים הנשלחים בדואר וכו'. לְדָבָר זה הילד אינו נחשף. ראשית, מפני שהוא לא שותף לניהול הכספי של הבית. הוראות הקבע יורדות אוטומטית מהחשבון העו"ש, ובדרך כלל הוא אינו מודע לעניין. שנית, בבתים רבים כלל אין נוהגים לשתף את הילדים בתחומים הכלכליים. הרי אם ידע כיצד אני מפריש 10% לצדקה, ממילא ידע את הכנסותיי. רוב ההורים חשים שעליהם לבסס בגיל הצעיר את החינוך לערכים ולמצוות, ולא למודעות כלכלית. הם רוצים לגדל את הילד בתחושת ביטחון, מבלי שייחשף לגובה המשכורות של ההורים. ממילא, גם על ההפרשות לצדקה הילדים אינם יודעים.
2. ילד אינו יכול להפריש צדקה בעצמו, פשוט מפני שאין לו כסף משלו. זאת לעומת מצוות אחרות, שאותן הוא מקיים בנקל. הוא מתלבש, אז ממילא יש לו ציצית משלו. בחנוכייה שהוא בנה בגן הוא מדליק נרות. אך מכיוון שכסף ממשי משלו אין לו, כיצד יתחנך מצעירותו למתן צדקה אמיתית משלו? לכל היותר ניתן לצייד אותו באופן יזום במטבע של ההורים, ולבקש שהוא יכניס אותו לקופת הצדקה.

3. סיבה שלישית לכך שהילד אינו מתחנך בצורה מספיק משמעותית למצוות הצדקה ומרכזיותה תיתכן בגלל שאנו, המבוגרים, איננו מקיימים אותה בצורה מספיק ראויה...
למותר לציין, את חשיבות החינוך לצדקה ואת ערכי החינוך והאמונה הגלומים בה, מעבר לסיבה העיקרית של עצם קיום מצוות ה':

1. מתן צדקה מחנך את הילד למודעות והקשבה לצורכי הזולת.
2. מתן צדקה מחנך את הילד לרגישות כלפי אנשים שלא זכו לחיות באותם תנאים כמוהו. וכבר לימדונו חז"ל, שכל אדם יכול וצריך לתת צדקה למי שצרכיו גדולים משלו.
3. בעזרת הצדקה הילד מבין שכסף המגיע לידי, אינו רק שלו. הוא פיקדון א-להי, שזכה לקבלו בכדי להעבירו לאחר, שאליו הכסף מיועד.
4. מתן צדקה בקביעות עוזר לילד לבנות סולם ערכים ראוי בחייו - לדעת מה מקום הכסף ומה מקום העזרה לזולת.

שורש המצווה - שרצה הא-ל להיות ברואיו מלומדים ומורגלים במידת החסד והרחמים, כי היא מידה משובחת... ואם לאו מצד שורש זה הלא הוא ברוך הוא יספיק לעני די מחסורו וזולתנו, אלא שהיה מחסרו ברוך הוא שנעשינו שלוחים לו לזכותנו. (ספר החינוך מצווה סו)

ג. חינוך לצדקה

לאור הנ"ל יובן, שיש מקום לחנך במודע את צעירינו למצוות צדקה, בשני מעגלים. מעגל אחד הוא על ידי חשיפה ומודעות **למתן צדקה משפחתי**. מעגל שני הוא על ידי הכוונתו לתרום **צדקה מכספו הפרטי**.

1. צדקה משפחתית

- א. מעת לעת יש מקום לספר לילדים על צדקה שניתנה על ידי ההורים לגורם זה או אחר.
- ב. מומלץ לשתף את הילדים בידעיות על הצדקה המופרשת בהוראות קבע (אין חובה לשתפם בסכום המדויק).
- ג. לפני שמחליטים על הפרשה של הוראת קבע חדשה, ראוי לשתף את הילדים בהתלבטות העקרונית (לא הכלכלית). לומר שברצוננו להפריש סכום חודשי נוסף לצדקה, להציע כמה

אפשרויות ולהחליט יחדיו בדיון משפחתי, מה התחום הכי חשוב שאליו נרצה לתרום. יש ערך לעצם הדיון, ולשמיעת הנימוק של בן משפחה אחד, מדוע כדאי לתרום לשיבה שבה אחד מבני המשפחה למד, במקביל לטענתו של אחר, מדוע עדיף לתרום לתמחוי עירוני.

2. צדקה אישית

א. ראוי לתת לכל ילד דמי כיס, באופן שיוכל להפריש מהם מעשר למטרה הנראית לו. גם ילד המקבל שקל בודד, יכול לשים בצד 10 אגורות. כשהסכום יצטבר, הוא יכול לדון בכובד ראש עם אחד מהוריו ולהחליט למה כדאי לתרום אותו. עיקרון זה נכון בין אם רוצים להעניק לילד דמי כיס שבועיים קבועים, ובין אם נותנים לו מעת לעת דמי כיס ספונטניים.

ב. כדאי לאפשר לילד להפריש את הצדקה שלו לתוך קופת צדקה **ביתית**. כשהקופה מתמלאת, ניתן לגשת **יחד אתו** ולמסור את תכולתה לגבאי צדקה או נציג מקומי של ארגון חסד. כדאי להפוך את רגע מסירת תכולת קופת הצדקה הביתית ל"מעמד", שאליו מתכוונים ועליו מדברים.

ג. מומלץ לעודד את הצעירים להפריש מעשר כספים מכל מה שהם מרוויחים, משכר על סריגת כיפות ועד שטיפת מכוניות. משכר על שמרטפות ועד שכר בעבור חלוקת עיתונים או גיהוץ. במובנים רבים, יותר קל להתרגל לעניין דווקא בגיל צעיר, עת פחות "לחוצים" על הכסף.

ד. כשבוגרים ועומדים להתחתן, אחד מנושאי ההכנה צריך להתייחס גם למישור הכלכלי: כשם שלאשונה הזוג הצעיר עומד לנהל מטבח משלו, ועליו להיות בקיאה בהלכות כשרות, שבת וכו', כך לאשונה הוא הולך לנהל כלכלת בית משלו. ראוי להציע להם לקבוע יחדיו את מקום הצדקה בחייהם, החל מהפרשה אפשרית מסכומים שהם יקבלו כמתנה לחתונה¹.

ה. קודם להכוונה להקים בית שהצדקה מהווה בו יסוד איתן, צריך להקדים הדרכה לזוג הצעיר, שיזכו להקים בית שלא יזדקק בעצמו לצדקה. שישאפו מיומם הראשון לחיות על פי סולם ערכים נכון, שלפיו מוציאים מה שיש, ולא שוקעים בהוצאות שהן גדולות מההכנסות. לשון אחרת - לאו מוחלט למשיכת יתר (המכונה "אוברדראפט" בלעז)². זוג צריך לחנך את עצמו להיות שמח בחלקו, ולא לקבוע את הוצאותיו לפי רמת ההכנסה של השכנים. גם זו הדרכה תורנית-מוסרית בסיסית, שראוי להדגיש בפני כל הזוג העומד להקים את ביתו³.

1. יודגש שבשום שלב בדברינו, לא התייחסנו לאחוז הכסף שיש להפריש לצדקה. האם נער המקבל שקלים בודדים חייב ב-10%? האם זוג צעיר שעלול להיזקק לתמיכה חודשית כלכלית של הוריו, צריך להפריש 10% ממתנות החתונה? התשובה תלויה בשיקולים הלכתיים, במציאות הכלכלית ובשיקולים נוספים. באנו לומר, שבכל מצב - ולו הקשה ביותר - יש להפריש משהו, ולהשתית את חיינו הפרטיים והמשפחתיים מן היסוד על מצוות הצדקה. זאת כתלמידיו של רבי עקיבא, אשר גם בהיותו ישן במתבן, ידע לתת קש למי שאפילו קש לא היה לו (נדרים ג, א).
 2. במדינות מערביות רגילות, משיכות יתר הן אסורות. כלומר, מרגע שאתה מוציא צ'ק או מושך מזומן בערך של דולר אחד מעל מה שמופקד בחשבון, הבנק עוצר אותך ואינו מבכד את הצ'ק או את המשיכה.
 3. **הערת המערכת:** ראה במאמרו של ר' אוריאל לדרברג, "ולא לידי הלוואתם - מבט הלכתי ורעיוני על משיכת יתר", 'צהר' יט.
3. אני מתנצל בפני הקורא שאולי שקוע בתדירות גבוהה במשיכות יתר משל עצמו. אך בטוחני שאיש לא רואה בזה דרך לכתחילה, שעליה הוא ימליץ לילדיו ותלמידיו. להפך, מי שנכווה בעניין, אולי יוכל ביתר שאת להדגיש בפני הזוג הצעיר שייזהרו מיומם הראשון ממדרון חלקלק זה.

הדגש כללי: חינוך לצדקה חייב להיות מלווה בתוספת חינוך לענווה. עלינו להיזהר ממצב שבו מתן צדקה על ידי משפחתו של הילד או על ידו, יביא להתנשאות. עלינו להדגיש שוב ושוב, שאין מדובר אלא בחסד א-להי, שזיכה אותנו בממון לא לנו, למען נחזירנו לעני שאליו הוא שייך, כלשונו של הרמח"ל (דרך ה', ח"ב, ג, א):

הנה ינוסה העשיר בעושרו, אם יתאכזר על העני הצריך לו או אם ירחם עליו. וכן ינוסה העני אם יסתפק במועט שבידו...

ד. חינוך לחסד במשפחה

לעומת צדקה הנעשית בממון ועדיפה נתינתה מרחוק⁴, חסד נעשה בידיים, בהתנדבות ובסיוע פיסיים, אצל מי שנזקק לעזרתו.

הפריחה המבורכת של מעשי התנדבות של תנועות הנוער ובתי הספר, הפקיעו במידה מסוימת את מעשי החסד מהמשפחה, ויצרו עיוות חינוכי: ההורים סומכים (גם) בתחום זה על החינוך הבית-ספרי. חסד אינו תפקיד הנער, שעליו יקבל ציון בתעודה במסגרת "מחויבות אישית".

החסד נמנה בין תכונותיהם של בני אברהם ובו מצווים כולנו. עלינו להחזיר את מעשי החסד למקומם הראוי במרכז המשפחה. האפשרויות לחנך לחסד במשפחה רבות, ונמנה רק כמה מהן:

1. "התנדבות שבועית" של בית הספר או תנועת הנוער אינה פעילות השמורה לילדים, כשכל תפקיד ההורים הוא לציידם בדמי כיס. כבכל תחום אחר, החינוך האמיתי מושג על ידי דוגמא אישית. הורה שבעצמו הוא פעיל באופן קבוע בתחום של חסד, משתית את ביתו על ערך יסודי זה. אחד קורא פעם בשבוע עיתון לשכן עיוור ואחר מבשל בכל ערב שבת מנה נוספת, שאותה הוא נותן למרכז חלוקת מזון בשכונה. יש מי שמקפיד לבצע "קו חלוקת מזון" ביום חמישי בערב בעבור מרכז חסד שכונתי, ובמשפחה אחרת נוסעים ההורים פעם בשבועיים לבקר משפחה של נפגעי טרור שאותה הם מכירים. יש גם הורה המתנדב בחברה קדישא, ומקיים בידיו "חסד של אמת".

2. התנדבויות חד פעמיות גם הן אינן שמורות רק למסגרות החינוך הלא-פורמאליות. יש משפחה המתחפשת כולה, הורים וילדים גם יחד, ויוצאת כל שנה בערב פורים לבית הזקנים המקומי, לאחל "פורים שמח" ולהפיץ כמה עיגולי שמחה... אשרי המשפחה הקובעת מנהג משפחתי, לצאת יחדיו לחלק מתנות לאביונים בשכונת מצוקה סמוכה. יש מי שהולך עם ילדיו להכין מנות בבית התמחוי השכונתי, ויש הלוקח את ילדיו לניקוי מטבחו של זקן ערירי בערב פסח.

במילים אחרות, המקום שחסד תופס בבית, הוא פרי של החלטה מודעת. כשם שיש משפחות המשתיתות את ביתן על מוסיקה או על ידיעת הארץ, כך ניתן וראוי לבסס את הבית על ערכי צדקה וחסד, ובכך לדבוק במידותיו של הקב"ה שהוא "עושה חסד לאלפים".

ה. צדק חברתי

בבואנו לבנות מדינה יהודית ובה חברה בריאה, יש בעיה עקרונית בהסתפקות במצוות הצדקה. האביון מגיע לפתח ביתי, ואני בטובי מעניק לו נדבה, אך האם עצרתי לשאול את עצמי מה מאלץ אותו לאסוף נדבות מדלת לדלת? מה **בשיטה** יוצר רבבות אנשים שאינם מצליחים למצוא פרנסה?

4. "הנותן צדקה לעניים ולא ידע למי נתן ולא ידע העני ממי לקח, שהרי זו מצווה לשמה" (רמב"ם, הל' מתנות עניים פרק יז).

במובן מסוים, המציאות הנוכחית נוחה לי. הוא נשאר אביון ואני נשאר נדיב, המעניק לו מטבע ומרגיש נפלא. מכיוון שלא עשיתי מאומה לשינוי השיטה, הוא יישאר אביון, ואני אוכל להמשיך בטובי להעניק לו מטבע גם בשבוע הבא⁵.

דוגמא זאת נועדה להבהיר את ההבדל בין **צדקה** לבין **צדק חברתי**⁶. **בצדקה**, כפי שהיא נעשית בדרך כלל⁷, אני משאיר את העניים במצבם ומחלק להם נדבה, שלה הם ישובו להיזקק שבוע אחר שבוע. הביטוי **צדק חברתי** הוא ביטוי לשאיפה לשנות את עצם השיטה. ליצור מדיניות כלכלית-חינוכית-חברתית, שתצמצם את הפערים הקיצוניים ההולכים וגדלים בין חלקי החברה⁸. להבהרת הנושא נדמין מצב שבו שכר כל השכירים במשק מגיע מקופה אחת. לצורך הדוגמא, נניח שיש בקופה 100,000 ₪ ובמשק יש עשרה עובדים. כעת צריך לחלק את השכר בין עשרת העובדים. בשיטה הכלכלית הנהוגה כיום, לוקחים מחצית מסכום זה, ונותנים אותו כשכר לשני הפועלים האמידים. את המחצית השנייה מחלקים בין שמונת הפועלים האחרים. כלומר, שני עובדים מתוך העשרה מקבלים יחד 50,000 ₪, ושאר שמונת העובדים מחלקים ביניהם את

5. מאמר זה אינו מתמקד בכלכלה אלא בחינוך. ממילא לא נדרשנו לשאלה, כמה אנשים אינם מעוניינים לעבוד ונוח להם להיזקק לצדקה וכדו'. הנחתנו היא שרוב בני האדם מעדיפים להתפרנס בכבוד ולא להיזקק לבריות. הכיסוי התקשורתי הרחב (מדו) על אותם בודדים שאינם רוצים לעבוד, לא תמיד נכתב לשם שמים. כן לא נכנסנו לדיון על גובה תשלומי ההעברה, וכיצד יוצרים איזון של תשלומי העברה המאפשרים קיום בכבוד מינימאלי אך לא פוגעים במוטיבציה לחפש עבודה ועוד. נושאים אלו ראויים לדיון תורני במאמר העוסק בכלכלה.
6. ברם, מכיוון שילדינו נחשפים למידע כזה, הן דרך התקשורת והן מאמירות שלנו כהורים על קבצנים שאנו פוגשים, מן הראוי להתוות דרך חינוכית לשם התמודדות בונה עם הסוגיה. ייתכן שמקור הבעיה החינוכית היא האמביוולנטיות של ההורים, שמצד אחד מקיימים את מצוות צדקה, ומצד שני חשים שלא בנוח מול קבצנים מזדמנים שכלפיהם קשה לעתים לתת אמון. לעניין, במישור המשפחתי מצב זה דורש עבודה על המידות. מי שנותן צדקה צריך לתת בלב שלם (בדומה לכיבוד הורים: "יש מאכיל אביו פטומות ויורש גיהנום" וכו', עיי' קידושין לא, א). במקביל, בגילאים יותר גבוהים ניתן לשוחח עם הילדים על יחסינו לאותם סיפורים מתוקשרים על רמאים המביימים עוני ומרוויחים שלא בצדק מכספי צדקה. עלינו להסביר את הצורך להיזהר מחריצת דין על ציבור שלם עקב מעשי יחידים. במידה ויש ספק, עדיף שרמאי אחד ירוויח מאשר שחלילה יישאר אביון אמיתי רעב.
7. אין הכוונה ל"צדק חברתי" במובן הסוציאליסטי-חילוני של המושג, אלא לצורך שגם חברה תפעל מתוך שיקולי מוסר ולאור מידות של חסד ונדיבות שבין אדם לחבירו. במילים אחרות, הכוונה היא לצורך לטפח רגישות חברתית- כלכלית ולא דווקא סוציאליזם.
8. אמנם מצד התורה עדיפה צדקה שבאמצעותה מעמידים את האביון על רגליו ופותרים את הבעיה בצורה יסודית "מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל ונותן לו מתנה או הלוואה, או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול, ועל זה נאמר: 'זוהזקתו בו גר ותושבו וחי עמך', כלומר, החזק בו עד שלא ייפול ויצטרך" (רמב"ם, הלי מתנות עניים פרק ז).
9. יודגש שלא באנו לקדם שאיפות סוציאליסטיות על פני גישה קפיטליסטית. דא עקא, שוק חופשי אינו היתר לרמס את הזולת, וגם בו נדרשים אנו להיות בעלי מידות. דווקא הדוגל בקפיטליזם מוכרח לגלות שליטה פנימית, התחשבות וריסון עצמי.

ה-50,000 הנותרים⁹! זאת ועוד, הפער בין שכר העשירים ושכר העניים, הולך וגדל משנה לשנה. בחודש אב התשס"ד, פרסמה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה¹⁰, כי בשנה הקודמת חצי מיליון אזרחים ישראלים ויתרו על קניית אוכל או תרופות חיוניים עקב מצוקה כספית. בו זמנית, 50% מהאזרחים דיווחו שהם מרוצים ממצבם הכלכלי ולא חסר להם דבר. האם פער כזה יתכן בתוך עם ישראל? האם אין לתורה עמדה כלפי פערים כה גדולים? האם מבחינה תורנית, אנו וילדינו מוטרים מהעובדה שישנם מאות אלפי מובטלים שאינם מוצאים עבודה ונאלצים "להתפרנס מצדקה"?

אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד. למה זה דומה - למשאוי שעל החמור: עודהו על החמור - אחד תופס בו ומעמידו. נפל לארץ - חמשה אין מעמידין אותו.

(רשי"ע על "כי ימוך אחיך" ויקרא כה, לה)

1. כשאהיה שר אוצר...

הקורא הממוצע יתפלא על הנאמר לעיל. וכי אני שר אוצר?! האם ביכולתי לקבוע את המדיניות הכלכלית של המשק הישראלי? הרי סוגיות אלו מטופלות על ידי האוצר וההסתדרות! בחלק מהנושאים אני אפילו לא מבין על מה בדיוק הם דנים. כל שכן שילדיי יהיו מנותקים מנושאים אלו. אם אחד מילדיי "יזכה" ויגדל להיות שר אוצר, אזי תפקידו יהיה לברר את עמדת התורה כלפי המדיניות הכלכלית הרצויה.

טענת זו נובעת במקרה הטוב מהרגל וחוסר מודעות, ובמקרה הרע מהתחמקות מודעת. ניתן להוכיח את דברינו בנקל, מסוגיית ארץ ישראל. גם במישור המדיני של יישוב הארץ וגבולותיה, יש תפקיד אישי, שאותו ניתן למלא על ידי התיישבות באזורים שבהם עדיין לא זכינו לגאול את האדמה. במקביל, יש מדיניות לאומית, הנקבעת על ידי ראש ממשלה ושריו. האם לנוכח הסכמים מדיניים אמרנו שאין לנו עמדה כי אנו עדיין לא "שר הביטחון" או "שר החוץ"? בתחום זה הבנו בנקל שתפקידנו וחובתנו התורניים הם להביע עמדה ברורה גם במישור הלאומי. אף עשינו כמיטב יכולתנו להשפיע על עצם מדיניות הממשלה. הכלים היו מגוונים: הפגנות ועצומות, שרשרת ותהלוכות, הבעת עמדה בכלי תקשורת כלליים וסטיקרים על המכוניות. ברגע שרצינו להשפיע על הדרג המדיני והחלטותיו, מצאנו דרכים מגוונות.

והנה, במישור של "צדק חברתי", אנו מעדיפים להיות "ראש קטן". את חובתנו הפרטית נמלא נאמנה על ידי מתן צדקה, ובעזרת מעשי חסד אישיים. אך במישור הלאומי של עצם המדיניות, אנו לעתים קרובות מתעלמים. הרי מי כמונו יודעים שאין שאיפתנו רק ליישב את כל מרחבי ארצנו, אלא בע"ה לייסד בה חברה צודקת, המבוססת על אדני מוסר התורה. כל שצריך הוא שהנושא יבער בעצמותינו.

לא צריך להיות ד"ר לכלכלה, בכדי לגלות מעורבות ואכפתיות כלפי תופעות של אבטלה, פערים כלכליים ועוני משפיל. הרי רובינו אינם בעלי תואר ד"ר למדעי המדינה, ובכל זאת פעילים בצדק

9. גם במסגרת שוק חופשי יש צורך בריסון עצמי. אין חובה ליצור שוויון מלאכותי בין כולם, אך יש גם גבול לפערי שכר שייחשבו מוסריים. מעבר לגבול זה יש שוק פרוע של ניצול ציני של העובד ועמלו. אין צורך להיות סוציאליסט מושבע בכדי לתמוך בטיפוח זכויות עובדים, כולל מושגים כמו "שכר מינימום", זכויות סוציאליות ועוד.

10. http://www.cbs.gov.il/hodaot2004/19_04_210.doc

למען יישוב הארץ כולה. רובינו לא בוגרי פו"מ ובכל זאת יש לנו עמדה, כיצד ראוי היה להכריע את מלחמת הטרור הקשה.

ז. חינוך ל"צדק חברתי"

יקל עלינו להציג את היכולת לחנך לצדק חברתי, על ידי דוגמאות מעשיות:

1. מודעות

המשפחה נוסעת ברכב וברדיו מדווחים על חיילים שנהרגו בפיגוע. לרגע משתתקים כולם, ומקשיבים לדיווח. מייד לאחר מכן, מתחיל דיון במכונית. כולם כואבים את המצב וכולם מביעים דעה כיצד היה על הממשלה לפעול. סוף הדיון עוסק בתפקידנו האישי בהפעלת לחץ על הממשלה. האבא אומר: "חייבים ללכת להפגנה ביום חמישי". הצעירים מקשיבים להורים, ולמדים מה חשוב לנו ומתי עלינו לקום ולפעול. בינתיים, השדרן עובר לידיעה הבאה. עוד מפעל נסגר בקריית רימונים ושני חקלאים ניסו להתאבד עקב חוב לבנק. מה עכשיו עושה המשפחה? האם סוגרים את הרדיו כי זה "סתם כלכלה" או שמקשיבים וכואבים, חושבים מה ניתן וראוי לעשות, ומחליטים להצטרף להפגנה למען התעסוקה ביום רביעי¹¹? מה קולטים הילדים ממעשינו?

2. לימוד ועשייה

א. במישור המדיני, לא כולנו בקיאים באותה מידה. יש הקוראים ומתעניינים, יודעים לצטט חוק בינלאומי ותקדימים מדיניים. אחרים יונקים מהררי קודש, ויודעים לנמק את זיקתנו הסגולית לארץ הקודש. יש המסתפקים בידיעה שטחית של רקע היסטורי, ויש היודע לנמק באמירה רוחנית ברורה ובעזרת מקורות תורניים מגוונים את חובותינו כלפי הארץ. יש מי שיודע שהיא שלנו, ואין ביכולתו להביא אפילו נימוק תורני אחד. אלו ואלו פועלים יחדיו למען חיזוק אחיזתנו בארץ. כך צריך ויכול להיות במישור של החברתי. מי שרוצה ומוכן, יעמיק בתכנים. אחרים יסמכו על המשכילים, אך יפעלו אתם יחדיו, להקלת מצוקתם של העניים.

ב. במישור המעשי, ישנם תחומים רבים שבהם אין נדרשת הבנה כלכלית רחבה, בכדי להבין שנעשית עוולה גדולה הפוגעת בדמותה היהודית-מוסרית של החברה. כבר חצי שנה ויותר שעובדי המועצות הדתיות אינם מקבלים את שכרם¹². במקביל, ישנן רשויות מקומיות רבות שבהן העובדים לא קיבלו משכורת כבר שמונה חודשים ויותר. בשני המקרים מדובר בעובדי ציבור, שביצעו את עבודתם נאמנה וקופחו משכרם. יש כאן הלנת שכר ציבורית, בהיקף רחב ולמשך פרק זמן ארוך. כל אחד, גם מי שאינו דוקטורנט בכלכלה, מבין שנעשה כאן עוול משווע כלפי אותם עובדים. חובתנו **הדתית** היא למחות. להצטרף להפגנות העובדים, לחתום על עצומות, להפעיל לחץ על המנהיגות ולנקוט באותן פעולות שבהם אנו נוקטים בעת מאבקנו הצודק בעד חיזוק ההתיישבות בארץ ישראל כולה.

11. זאת בהנחה שמדובר בהפגנה מוצדקת, למען חלשים באמת, ולא הפגנה מגמתית המאורגנת על ידי אופוזיציה פוליטית לא עניינית.

12. הדברים נכתבים ערה"ש תשס"ה.

3. כחול ולבן

חלק מההשפעה על תהליכי המְקרו, מושגת על ידי מאמץ פרטי של כל אחד במקומו. אם כל אחד מבני הנוער בבית ספר מסוים יקבל על עצמו להקפיד לקנות בגדים מתוצרת "כחול לבן", הם יוכלו במעשיהם לגרום לתעסוקה לעוד כמה יהודים¹³. הכניעה למרדף אחרי מוצרי הלוגו הבינלאומיים, מחלישה את השוק הישראלי, מקטינה את כמות מקומות העבודה במדינה, ושוחקת את ערך השקל. במקום לפרנס עוד כמה אינדוונזיים על ידי רכישת מוצרי ייבוא המיוצרים בארצם¹⁴, ראוי שנחנך את עצמנו ואת ילדינו לרכוש תוצרת הארץ, מעשה הקרוב לדרגת הצדקה הגבוהה שמנה הרמב"ם¹⁵.

4. מאבק ציבורי

בתחומים לאומיים הקשורים לארץ ישראל, מצאנו דרכים להשפיע על הרמה הלאומית, מהפגנה ועד סטיקרים במכוניות, מהחתמת עצומות ועד מפגשי פנים אל פנים. אף שיש המפקפקים בתועלת של פעילות זו או אחרת, אלו הם כלי העבודה של ציבור במדינה דמוקרטית, והשפעתם המצטברת משפיעה הרבה יותר ממה שנוטים לחשוב. עלינו לגייס כלים אלו (או טובים מהם...) למען המאבק בעד צדק חברתי. אם כנים אנו, עלינו למצוא את הזמן והכוחות, להצטרף להפגנות או עצרות, לחתום על עצומות או ליטול חלק בכל פעילות ציבורית אחרת הנראית לנו יעילה.

למשל: לאחרונה היו מספר ערים בגוש דן שבהן החלו לראשונה לפתוח קניונים בשבת. הציבור הדתי התארגן ומחה בצורות שונות. האם אין חובתנו התורנית למחות גם על אופי הפעלת החנויות, עת מתקשים להשתמש בפועלים מחברות כוח אדם, נטולי זכויות יסוד בסיסיות? דוגמא נוספת ניתן להביא כהמשך לנושא שהוזכר לעיל. קיים מנהג נפסד שעל פיו הבנקים מאפשרים לך לבצע משיכות יתר בתמורה לריביות גבוהות. ניתן וצריך להפעיל לחץ בכדי להביא לשינוי חקיקה אשר יאסור משיכות יתר. מצב זה, צריך להיעשות בהדרגה (עקב התלות הנפשית שחלק מהאנשים פיתחו כלפי האוברדראפט שלהם), ובכוחו להציל עשרות אלפי משפחות מִשָּׁבֶר כלכלי נורא. בידינו הדבר¹⁶.

13. במידת האפשר, רצוי להעדיף מפעל שלא רק מיקומו בישראל ובעליו יהודיים, אלא שגם פועליו יהודים...

14. יודגש, שעל פי רוב גם האינדוונזים ושאר פועלי הדחק בארצות העולם השלישי, אינם מתפרנסים מרכישותינו את מוצריהם. בעידן של מותגים גלובאליים, המרוויחים הם הבעלים, רובם תושבי ארצות המערב. הם מעבידים את פועלי העולם השלישי במשכורות רעב ובתנאי עבודת של ממש, ואנו, ברכישת המותגים, שותפים עקיפים בעבדותם. קונצרנים אלו, עם אלפי סניפים בכל העולם, מקפידים לשמור על דימוי נעלה בעזרת תרומות חד פעמיות ומתקשרות למטרות צדקה. אך בו זמנית, מאחורי הקלעים גורמים לאלפי פועליהם, כולל ילדים קטנים, להיזקק לצדקה בעצמם. גם בתחומים אלו, של תהליכים כלכליים גלובאליים ומשמעותם, ראוי היה שהציבור התורני יגלה יותר מעורבות. "ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות".

16. **הערת מערכת:** כדאי לתת את תשומת הלב לתקנה החדשה שהוציא המפקח על הבנקים, הדורש לבטל את המשכיה החריגה למשקי הבית בתוך שנה, ולוויכוח המתמשך המתנהל לאחרונה מעל דפי "הצופה" בין הרב יעקב אריאל לבין הרב יואל בן נון וכותבים נוספים.

5. המישור הקהילתי

בנייה של חברה צודקת מתחילה במעגל הקהילתי הקרוב. האם ילדיי שותפים בקייטנה שמחיריה מאפשרים רק לילדי העשירים ליטול בה חלק? האם בית הכנסת או היישוב שלנו מארגנים טיול שאליו רוצים לבוא כולם, אך רמת האכסניה שנקבעה מאלצת רבים לוותר בצער על הגיבוש הקהילתי, שהפך לגיבוש של העשירים עם עצמם? האם אנו די רגישים ליכולות של כל מרכיבי הקהילה שבתוכה אנו חיים? האם אנו מקפידים להציע פעילויות שבהן הרוב יכולים להשתתף? במילים אחרות, בבואנו לטפח חברה צודקת, יש לתת את הדעת לא רק לפערי הכנסות, אלא גם לפערי הוצאות. עלינו לפעול, כיחידים וכקהילה, תוך נאמנות לצו של "הצנע לכת". זאת לפחות בעת ארגון אירועים לקהילה שלמה.

היבט אחר של התחשבות ו"הצנע לכת" במישור הקהילתי, קשור לאיכות הכלכלי של שמחות (ברית, בר מצווה, חתונה וכו'). האם אנו שותפים בקביעת נורמה ציבורית המבליטה את המוחצן על חשבון התוכן? המציבה "רף" הוצאות שאחרים מתביישים להפחית ממנו, והדבר עולה להם בדמים (תרתי משמע...).

6. הלנת שכר

במקביל לכל הני"ל, צריך כל אחד מאיתנו לבחון: מהו מוסר התשלומים שלו כלפי פועלים חד פעמיים הבאים לתקן דבר מה בבית? הם אני מקפיד שלא להלין את שכרם? ואכמ"ל.

7. מתנות ילדים

כאשר ילדינו אוספים כסף למתנה בעבור חבר, האם הסכום האישי שעל כל אחד לתת מרושש את הכיס של חלק מהחבורה? האם קובעים "לרדת לעיר" לרצף של פעילויות וקניות, שעצם עלותן מונעת מחלק מהחבורה ליטול חלק בהנאה? תפקידנו לשוחח על נושאים אלו עם ילדינו ולחנכם לרגישות חברתית ראויה. להניעם למצב שבו אם אחד מחבריהם יציע שכולם ילכו לקנות "בורגר" בשרי, ילדי יציעו בשקט שאולי יסתפקו בפחית שתיה, מפני שהוא יודע שאם ילכו למקום היקר, חלק מחבריו ייזכרו לפתע שעליהם לפרוש לביתם...

סוף דבר

1. אחרי המעשים נמשכים הלבבות". אנו נותנים צדקה כי זו מצוה. אך תקוותנו היא שהחינוך לצדקה לא יסתפק במישור המעשי, אלא יבנה קומה נוספת במידות האדם ובאישיותו. כבר הזהיר הרמב"ם (ה' מתנות עניים פרק י) ממצב שבו מתן צדקה תיעשה כמצוות אנשים מלומדה: כל הנותן צדקה לפני בסבר פנים רעות ופניו כבושות בקרקע, אפילו נתן לו אלף זהובים - איבד זכותו והפסידה.

ממילא יובן, שעלינו ללוות את החינוך למתן צדקה ועשיית חסד ואת הפעילות למען צדק חברתי - במאמץ ליצור הפנמה של תכונות כגון חמלה ורגישות, אכפתיות ואחריות.

2. מי כמונו יודעים שאין סתירה בין הנאמנות לארץ ובין הנאמנות לעם. לא נוכל ליישב את הארץ כולה, מבלי לייסד בה חברה צודקת. לא נוכל לייסד בה חברה צודקת, אם נעמוד מנגד עת רוצים לגרש יהודים מביתם. כבעבר, עלינו להרים על שכמינו את המשימות כולן: להמשיך לפעול למען העם וארצו, וזאת תוך מודעות לקשיים הכלכליים העצומים הפוקדים את המשק כולו, ויחידים רבים בתוכו. מודעות זו תוליד תוספת מאמץ לתרום ליכולתו של כל אזרח

להתפרנס בכבוד, על ידי תמיכה באנשים בודדים ועל ידי שינויים מבניים עקרוניים. 3. כבכל תחום אחר, התיקון הגדול ביותר מתחיל מהתיקון הפרטי, שלי ושל ביתי. חינוך יומיומי לצדקה ולצדק חברתי במישור הביתי הוא מעשה הכרחי. לסיכום נספר, שבחורף תשנ"ז, קבענו בבני עקיבא שהנושא השנתי של שבת הארגון יהיה "צדק חברתי". מניסיון של אותה שנה ניתן להעיד, שהנושא ניתן להבנה וליישום על ידי צעירים בכל הגילאים. נדרשים רק מדריכים ובוגרים שהנושא בוער בעצמותיהם... באותה שנה ביקשנו מהחניכים להציע סיסמא קצרה שתלווה את העיסוק החינוכי. הנוסח שהם בחוכמתם הציעו היה: "צדק זה לא רק כוכב...". משפט זה נכתב על קירות הסניפים ובער בכתובות אש בכל רחבי הארץ במוצאי אותה שבת ארגון. אכן, צדק אינו חייב להיות רק גורם שמימי. בכוחנו ומחובתנו להופכו למציאות חיים של עם ישראל השב לארצו ולעצמו וכנדבך מרכזי נוסף בדרך לגאולתנו. תניא רבי יהודה אומר: גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה שנאמר: "כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות".

